

Nabokov ve “Lujin Savunması”: satranç taşlarıyla yaşamı oynamak

Nabokov and “The Luzhin Defense”: playing life with chess pieces

Mehmet Özberk¹

Gönderilme tarihi: 19 / 05 / 2018

Kabul tarihi: 01 / 07 / 2018

Öz

Rus göçmen edebiyatının en özgün seslerinden birisi olan Vladimir Vladimiroviç Nabokov'un Rusça kaleme aldığı “Lujin Savunması” satranç düzleminde gerçek ile metafizik yaşamın, dahilik ile deliliğin, oyun ile oyuncunun karşılaşmasını konu almaktadır. Nabokov için satranç katı kuralları ve hamlelerin sınırsız olanaklarıyla bir zihin oyunundan öte apayrı bir dünyadır. Dış dünyaya kapalı ve kendi içine dönük başkahraman Lujin, satranç tahtasında yaptığı hamlelerle iç dünyasını özgür bırakarak yaşadığı huzursuzluğun, baskının ve yaşam zorluğunun üstesinden gelmeye çalışır. Soyut dünyasında kendi gerçeğini bu oyun sayesinde kontrol altında tutabilirken bir rüyadan ibaret saydığı normal yaşamda tamamen savunmasız kalmaktadır. Bu çalışma, “Lujin Savunması” romanının Rus göçmen edebiyatındaki yeri ile Nabokov'un oyun, müzik, soyut ve somut dünya, insan doğası ve ruhsal ölüm konseptlerine bakış açısı üzerine genel bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: V.Nabokov, Rus göçmen edebiyatı, Lujin Savunması, satranç

Abstract

One of the most original voices of Russian immigrant literature Vladimir Vladimirovich Nabokov composed in his Russian novel “The Luzhin Defence” the real and metaphysical life, genius and insanity, game and player, which encounter as on a chess plane. For Nabokov with rigid rules and unlimited possibilities of moves chess is a world apart from a mind game. The protagonist Luzhin, is closed to the outside world and faces inward. He frees up his inner world by means of moves he made in chess. By this way, he accomplishes restlessness, oppression in own family and difficulty of life. In this wise, while in the abstract world he can control his own truth, he is completely defenseless in normal life, regarded as a dream. This paper aims to make an overall assessment on place the novel “The Luzhin Defence” in Russian immigrant literature and Nabokov's perspective in game, music, abstract and concrete world, human nature and psychological death concepts.

Keywords: V. Nabokov, Russian emigre literature, The Luzhin Defense, chess

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Artvin, e-mail: m.ozberk@hotmail.com

1. Giriş

*“Bir satranç oyununun üç aşaması vardır:
Birincisi üstünlüğe sahip olduğunuzu umduğunuz andır,
ikincisi üstünlüğe sahip olduğunuzu düşündüğünüz andır
ve üçüncüsü... kaybedeceğinizi bildiğiniz andır!”*
Savielly Tartakower*

Oyun tarihi insanlık tarihi kadar eskilere dayanır. Antik çağlardan günümüze kadar sürekli bir devinim ve gelişim içinde olan oyun, farklı türleriyle insanların zihinsel, fiziksel ve kültürel gelişimlerine, öğrenmelerine ve eğlenmelerine büyük katkı sağlamaktadır. Bir oyunun en önemli özelliği kendi içinde bir kurallar bütünü oluşturmaktır. Bu kurallara göre belirli bir sınır içinde dış dünyadan soyutlanma, kendine göre oyun alanı oluşturma ve günlük yaşamın rutinlerinden sıyrılma durumu söz konusudur.

Rus edebiyatına genel olarak baktığımızda oyun temasının geleneksel olduğunu görürüz. XIX. yüzyılda A.S. Puşkin “Maça Kızı” (Pikovaya dama, 1834), M.Yu. Lermontov “Maskeli Balo” (Maskarad, 1835), N.V. Gogol “Kumarbazlar” (İgroki, 1842), F.M. Dostoyevski “Kumarbaz” (İgrok, 1866), A.P. Çehov “Briç Oyunu” (Vint, 1884) gibi eserlerinde oyun temasını ele almaktadır. XX. yüzyılın başlarında oyun teması modernizmin etkisiyle kendine felsefi bir yer edinir. Modernizm temsilcilerinden biri olan Vladimir Vladimiroviç Nabokov (1899-1977) ilk kez şiirleriyle girdiği yazın dünyasında bu temaya romantik bir boyut kazandırarak “Üç Satranç Soneti” (Tri Şahmatnıh Soneta, 1924) ve “Yuvarlak, ağır, keçe kaplı; Satranç atı kutusunda uykuya dalmıştı...” dizeleriyle başlayan “Satranç Atı” (Şahmatnıy Kon, 1927) şiirlerinde yer verir. Rusça kaleme aldığı ve oyun teması üzerine kurguladığı “İnfaza Çağrı” (Priglaşeniye na kazn, 1935) romanında Cincinnatus C. ve “Lujin Savunması” (Zaşçita Lujina) romanında satranç oyuncusu Lujin karakterleriyle insan yazgısını ve var olmanın özündeki trajediyi gözler önüne serer. Romanlarının estetik yönüne ağırlık veren Nabokov kurgunun ve kahramanın ahenkli olması ve uyum içinde gelişim göstermesi için ayrıntılara büyük önem yükler. Sanatçı en az dört bin yıllık bir geçmişe sahip olduğu düşünülen satranç oyunuyla yazın sanatı arasında yakın bir ilişki olduğunu da birçok kez vurgular**.

2. Nabokov ve satranç

Nabokov çocuk yaşlardan itibaren satranca büyük ilgi duymaktadır. Babası Vladimir Dmitriyeviç Nabokov oğlunun en büyük iki hobisi olan kelebek avlama ve satranç oynama konusunda onu yalnız bırakmaz. Zamanla satranç Nabokov’un yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelir ve bu konuda kendini geliştirir: “*Oldukça güçlü bir satranç oyuncusuydum. Almanların söylediği gibi büyük usta değildim ama klüp seviyesinde oynayan, bazen boş bulunmuş bir şampiyonu tuzaga düşürecek yeteneğe sahip iyi bir oyuncu olduğum söylenebilirdi. Satranç oyununda beni özellikle kendine çeken tuzak hamleleri, gizli kombinasyonlardı. İşte bu nedenle satranç tahtasındaki yarış kavgasından uzak durdum ve kendimi tamamen satranç dersleri yazmaya verdim*”

*<http://www.satrancokulu.com/yazilar/satranc-hakkinda-yazilar/oynamak-hakkinda-ozlu-sozler/> (01.03.2018). Savielly Tartakower (1887-1950) satrancın gelişimine büyük katkılar sağlamış ve oyun açılışlarında yenilikler getirmiş Polonya asıllı satranç ustasıdır.

** Sanatçının satranç ve yazın sanatı konusunda daha detaylı görüşleri için bkz: Nabokov, V. (1990). *Drukiye Berega*, Moskva: Knijnaya Palata ve Svyatoslav, Yu. R. (2008). *V.V. Nabokov i Şahmatı*, Jurnal Neva, (9), St. Peterburg, 190-201.

(Tselkova, 2012: 43). Akademisyen G. Öksüz sanatçının bir diğer Rusça romanı olan “Maşenka”yı incelediği çalışmasında kelebekleri ve satranç Nabokov’un sanat yaşamının sembolü olarak değerlendirir ve şunları ekler: “*Yazarın Rusça ve İngilizce olarak kaleme aldığı romanları, bir kelebeğin kanatları gibi simetriktir. Tamamladığı romanlarının sayısı, onun çok sevdiği satranç tahtasındaki dikey ve yatay yolların sayısı olan sekize eşittir. Nabokov toplamda sekiz tane Rusça, sekiz tane de İngilizce roman yazmıştır*” (2016: 328). Nabokov’un sanatı üzerine birçok çalışması bulunan Amerikalı araştırmacı D.B. Johnson ise: “*Az ya da çok olsun, sanatçı bilinçli bir şekilde her romanına yazınsal bir satranç karşılaşması gözüyle bakar. (...) Satranç çoğu zaman bir yaşam metaforu gibi incelenir. Nabokov için ise, kelimenin daha çok somut anlamıyla, satranç genel olarak bir sanat metaforudur*” (2011: 90-92) görüşünü paylaşır.

3. Romanın kimliği

Nabokov Rusça olarak kaleme aldığı on dört bölümden oluşan “Lujin Savunması”^{*} romanının ilk dört bölümünü 1929 yılında Paris’te yayımlanan “Sovremenniy zapiski” dergisinin 40. sayısında yayımlar ve 1930 yılında Berlin’de bulunan “Slovo” yayınevinde tek bir kitap halinde okuyucuya sunar. Sanatçı yazın dünyasına V. Sirin takma adıyla girer ve 1921-1940 yılları arasındaki eserlerinin altına bu imzayı atar. Bunun asıl nedeni siyasi makaleler yazan babasının V. Nabokov adını kullanmasıdır. Babasının çalışmalarıyla kendi çalışmalarının isim benzerliği nedeniyle karışmasını önlemek ve Rus mitolojisine ait bir soyisim seçerek eserlerine biraz da gizemli hava katmak amacıyla bu yöntemi seçer.

Nabokov’un yazın sanatında Lujin soyismine ilk kez 1924 yılında kaleme aldığı “Talihin İşi” (Sluçaynost) öyküsünde rastlarız. Bu öykünün başkahramanı Aleksey Lvoviç Lujin de Rus bir göçmendir. Almanya’da ekspres bir trenin yemekhanesinde görevli olarak çalışan, eşinden ve vatanından ayrılmış yalnız ve uyuşturucu bağımlısı bir karakterdir. Bu öykünün başkahramanı Lujin yabancı madde aracılığıyla dış dünyadan kendini izole ederken “Lujin Savunması” romanının başkahramanı Aleksandr İvanoviç Lujin satranç aracılığıyla dış dünyadan kendini izole eder. Ancak her iki başkahraman da intihar ederek bu dünyadan ayrılırlar: “*Ölüm olgusu, Nabokov’un genel olarak tüm sanatında ön planda bulunan bir temadır. Sanatçının resmettiği kahramanların acınası kaderleri vardır ve bu nedenle ölümü gerçeklikten bir kaçış olarak kabullenirler*” (Özberk, 2015: 961).

Sanatçı karakterlerine isim vermektense onları niteleyecek sıfatlar kullanır. Örneğin, Lujin’in babası “*asıl Lujin, büyük Lujin, kitaplar yazan Lujin*” şeklinde betimlenir. Lujin’in diğer aile bireylerinin, daha sonraları eşi olacak nişanlısının, onun aile bireylerinin isimleri de romanda yer almaz. Ayrıca Lujin’in yaşamına etki eden iki karakterlerin de yalnızca soyismi vardır: menajeri Valentinov ve korkulu rakibi Turati. Hatta okuyucu başkahramanın isminin Aleksandr İvanoviç olduğunu romanın sonunda ancak öğrenebilir.

Bu romana adını veren Lujin’in yaşam öyküsü üç ana bölümde incelenebilir. Bunların birincisi Lujin’in çocukluk dönemidir. İsteri nöbetleri geçiren annesiyle çocuk kitapları yazan babası arasındaki geçimsizlik nedeniyle evde ve okul yaşamında huzur bulamayan on yaşlarındaki çocuk Lujin “büyülü ve gizemli” bir oyuncak olarak gördüğü satranca sığınır. Kendine arkadaş edinmeyen, yalnız başına kalmayı tercih eden, yalnızca coğrafya öğretmeniyle ya da okuldan kaçtığı

* Bu eser 2000 yılında aynı isimle İngiltere’de beyaz perdeye uyarlanmıştır. Başroller olan Bay Lujin karakterini John Turturro ve Bayan Lujina karakterini Emily Watson canlandıırır. Yönetmen koltuğunda Marleen Gorris bulunur ve senarist Peter Berry romana göre ilerleyen filmde küçük değişiklikler yapar.

zamanlarda teyzesi ve onun arkadaşlarıyla satranç oynayan, taktikler öğrenen ve kontra ataklar yapmaya çalışan çocuk Lujin kendine esrarengiz gelen tuhaf bir dünyanın kapısını yavaş yavaş aralar.

Romanın ikinci bölümü satranç dünyasıyla tanışan çocuk Lujin’in on altı yıl sonra yine bir satranç turnuvasına hazırlanan yetişkin Lujin’e geçişinin aktarılmasıyla başlar. Okuyucu bir anda, çevresindeki dünyaya kayıtsız kalan, tuhaf, hantal, huysuz ancak şöhreti dillerde dolaşan Lujin’le karşılaşır. Dünya satranç şampiyonasına hazırlanan Lujin tüm yaşamına yön verecek iki önemli olayla karşı karşıya gelir. Birincisi Berlin’de kaldığı otelde kendisi gibi göçmen olan Rus bir kızla tanışması ve onunla binbir zorlukla evlenmesi; ikincisi daha önce bir kez oynayıp kaybettiği İtalyan rakibi Turati’yle yeniden karşılaşacak olması ve onu savunma taktiğiyle yeneceğine kendini inandırması.

Eserin son bölümünü rakibine kaybedeceğini anlayan Lujin’in yaşadığı ruhsal travma oluşur. Eşi Bayan Lujina’nın ve doktorun destekleriyle yaşama yeniden tutunur. Ancak turnuvalara katılmasını sağlayan menajeri Valentinov’un bir anda ortaya çıkmasıyla, istemeden de olsa satranç dünyasına yeniden girer ve mutlak son kaçınılmaz bir hal alır.

4. Çocuk Lujin

Roman “onu en çok şaşırtan şey Pazartesi gününden itibaren yalnızca Lujin diye çağrılacak olmasıydı” (Nabokov, 2014: 13; 1989: 3) tümcesiyle başlar ve okuyucu çocuk Lujin’in dünyasına merak uyandıran bir giriş yapar. Varlıklı bir ailenin tek çocuğu olan Lujin okula başlayana dek Fransız dadısından ve kendi babasından eğitim alır. Dadısı ona Dante okurken babası aritmetik öğretmekle görevlidir. Ancak yazlıktan Peterburg’daki evlerine taşındıklarında Lujin’in şehirdeki bir okula gitmesi gerekecektir. Bu durumu çocuğa anlatmak ailenin en zor görevlerinden biri haline gelir. Kendisini dadısıyla yaptığı uzun süreli yürüyüşlerden, gezilerden, patikalardan alıkoymak olan okul yaşamı çocuk Lujin’i açıkça korkutmaktadır: “Babasının sözünü ettiği değişimin ne denli korkunç olduğu anlamıştı. Önceki sonbaharların şehre dönüşleri buna oranla birer mutluluktu” (Nabokov, 2014: 18; 1989: 6). Dersleri, öğretmenleri ve hiç de alışamadığı sınıf arkadaşları Lujin’i yeni arayışlara sürükler.

Çocuk Lujin satrançla daha tanışmadan önce bilmeceler çözer, evlerine gelip giden atlı arabaların sayısını hafızasında tutar, annesinin aldığı matematik kitabını yanından hiç ayırmaz, içindeki problemlere kafa yorar ve bu şekilde ufku genişler: “Sayıların fantastik yaramazlıklarını ve geometrik çizgilerin başına buyruk davranışlarını, ders kitabında olmayan her şeyi anlatan 'Neşeli Matematik' adlı bir kitapla ziyadesiyle ilgilenmeye başlamıştı. (...) Dikey olanı sonsuzdu (...) eğimli olanı -ki o da sonsuzdu- (...) ve kesişme noktaları, Lujin'in ruhuyla birlikte, sonsuz bir patikada yukarı doğru kayıyordu. Ama, bir cetvel yardımıyla onları birbirlerinden ayrılmaya zorladı. (...) bu açıklanamaz bir mucizenin gerçekleştiği hissini veriyor ve Lujin dünyevi doğruların fittirdikleri o semalarda geziniyordu” (Nabokov, 2014: 32; 1989: 14).

Lujin devamlı bir oyun içindedir. Gizemli matematiğin ardından yeni bir oyuna merak salar: iri parçalardan oluşan küçük yapbozlar. Sonraları bu oyun ona basit gelir ve İngiltere’den gelen yetişkinler için yapılmış çok parçalı büyük yapbozlarla tanışır: “bunlar olağanüstü bir yaratıcılığın eseriydiler: Nereye uyacaklarını kestirmenize izin vermeyen türlü biçimlerde parçalar, basit bir daireden en karmaşık biçimlere kadar bol köşeler (...). (...) bu değişik renkli parçaların son anda anlaşılabilir bir resim ortaya çıkaracak biçimde yan yana oturuvermeleri Lujin’i hayretler içinde bırakmıştı” (Nabokov, 2014: 32-33; 1989: 17). “Neşeli, şefkatli ve kızıl saçlı” teyzesi ona

binlerce parçası olan pahalı bir yapboz alır ve beraber oynayarak yapbozu tamamlamaya çalışır. Bu noktada çocuk Lujin’in ilk defa konuştuğuna tanık oluruz: “*Bazen babası içeri girer, yapboza bakar, “Bak, bu kuşkusuz şuraya giriyor” diyerek elini masaya doğru uzatırdı ve Lujin arkasına bakmadan: “Saçmalık, saçmalık, karışma,” diye söylenirdi”* (Nabokov, 2014: 33; 1989: 14).

Özellikle teyzesinin hediye ettiği iki kitap çocuk Lujin’in tüm yaşamında büyük rol oynar: “*Seksen Günde Devr-i Alem, 1872*” (Jules Gabriel Verne, 1828-1905) ve “*Sherlock Holmes’un Maceraları, 1892*” (Arthur Conan Doyle, 1859-1930). Dedektif Sherlock zihin dünyasını açmasında ona yardımcı olur. Oyunları seven dedektif, keskin zekası, düz mantığı ve yaptığı kesin hesaplar neticesinde bazen gizlenmiş bazen de göz önünde duran suçluyu rahatlıkla bulup ortaya çıkarır. Lujin de tıpkı dedektif gibi, yetişkin bir birey olduğunda satranç tahtasında aynı yöntemi uygular. Örneğin, piyonlara bile bakmadan gözleri kapalı bir şekilde oynadığı “körleme” oyunları kendisine gizlenmiş suçluyu buluyor duygusu verir. Seksen Günde Devr-i Alem romanının başkahramanı Phileas Fogg seksen günde dünyayı dolaşacağını iddia ederken zamanı ve bunun için neler gerektiğini hesaplar. Satranç oyunu da aynı şekilde zamanı iyi ayarlamayı ve hesabı iyi yapmayı gerektirir: “*Ancak çok sonraları bu iki kitapta onu böylesine heyecanlandıranın ne olduğunu kafasında netleştirebildi; bu, titiz ve acımasızca, adım adım kendini gösteren düzendi”* (Nabokov, 2014: 29; 1989: 12).

5. Lujin’e göre “oyun, müzik ve zaman”

Lujin her ne kadar kendi iç dünyasında yaşamayı tercih etse bile herkes gibi sosyal yaşam normlarına da uygun davranmaya çalışır. Çocukken ilkokula gider, daha sonra ona menajerlik edecek Valentinov’la tanışır, onunla birlikte turnuvalara katılır, otellerde kalır ve ileride eşi olacak kızla karşılaşır ve onu kaybetmekten korktuğu için kendine zor gelse bile evlilik teklifinde bulunur. Nişanlısının ailesine kendini normal bir insan gibi ifade edemez. Onu çevreleyen bu yabancı dünya “*kaçınılması güç olduğu kadar tamamen anlaşılmaz bir yer gibi*” görünse de karşılaştığı dış ağrısı, yanık gibi fiziksel acılar ona acımasız dünyanın gerçek varlığını anımsamasını sağlar. Bu nedenle satranç oyunu önemli bir metafor olarak karşımıza çıkar. Başkahraman bir karşılaşma şeklinde, teke tek bir savaş şeklinde rakipleriyle oynadığı oyunları aslında kendi yazgısıyla oynamaktadır ve bu ona şöhreti yakalayabilmesi için galip gelme amacı yükler. Böylece satranç onun gerçek dünyadaki varlığına bir anlam kazandırır (Çurlıyayeva, 2000: 113).

Lujin evlerinin çatı katında ilk kez çatlak bir satranç tahtasıyla karşılaşır ve bunun ne olduğu konusunda önceleri bir fikri yoktur. Bestekar büyükbabasının ölüm yıl dönümü için düzenlenen müzik gecesinde babasının çalışma odasına yollanan Lujin odaya giren bir kemancının telkiniyle gizlendiği yerden bulduğu satranç taşlarıyla ilgilenmeye başlar. Kemancı, çocuk Lujin’e satranç hakkında şöyle söyler: “*Nasıl bir oyun ama... Kombinasyonlar melodilere benziyor. Anlıyor musunuz, ben hamleleri yalnızca duyuyorum*” (Nabokov, 2014: 37; 1989: 16). Bu taşlara merak salan Lujin teyzesinden satranç kendisine öğretmesini ister. Bu şekilde Lujin’in yaşamında yepyeni bir sayfa açılır: “*Paskalya tatili sırasında, Lujin için sanki biri şalteri kapamış gibi bütün dünyayı birdenbire karartan o kaçınılmaz gün geldi, karanlığın içinde sadece bir tek şey, yeni doğmuş bir merak, tüm hayatının üzerine yoğunlaşacağı göz kamaştırıcı bir adacık ışıktı kaldı. Dört elle sarıldığı bu mutluluk kalıcıydı; başka yerlerde mevsimlerin geçişi, şehirde bahar, köyde yaz -onu hemen hiç etkilemeyen belli belirsiz akımlar- başka bir düzlemde varlıklarını sürdürüyorlardı”* (Nabokov, 2014: 34; 1989: 14).

Çocuk Lujin’in satranç dünyasına girmesiyle tüm yeryüzü onun gözünde satranç tahtasına dönüşür: “Ağaçlıklı yol gün ışığı lekeleriyle döşenmişti ve eğer gözlerini kısarsan bu noktalar düzensiz ışık ve gölge karelerine dönüşüyordu. Bir bahçe sırasının altında yoğun kafes örgüsü gibi bir gölge yamyassı uzanıyordu. Terasın dört köşesinde taş kaidelerin üzerinde duran vazolar, birbirlerini çaprazlamasına tehdit ediyorlardı” (Nabokov, 2014: 53; 1989: 25). Satrançla tanıştığı ilk zamanlarda gerçek dünya Lujin’in gözünde piyonlara ve kombinasyonlara dönüşürken nişanlısının gözleri önünde rakibini yendiği karşılaşmanın ardından aynı denklem kafasında yine canlanır: “Fakat satranç tahtaları hemen kaybolmadı, ışıltılı yemek odası parlak dev pirinç semaverisiyle birlikte ortaya çıktığında, düzgün kareler beyaz yemek örtüsünün altından seçilebiliyor, benzer kareler -çikolata ve kremadan olanlar- şekerleme kaplı kekin üzerinde açık seçik duruyorlardı” (Nabokov, 2014: 110; 1989: 57).

Roman boyunca zeka ürünü satrançla sanat ürünü müziğin birbiriyle sıkı bir bağ içinde olduğu görülür. Babası içine kapanık ve suskun duran “harika çocuk” (wunderkind) olarak nitelendirdiği oğlunun üstün yetenekli biri olacağı konusunda kararlıdır ve büyük bir müzisyen olacağını düşünür: “Baba Lujin geceleyin elinde mumla salona indi, burada topuğuna gelen beyaz gömleğiyle harika çocuğu büyük siyah kıvruklu piyano çalıyordu” (Nabokov, 2014: 22; 1989: 8); Lujinlerin yazlıklarının bulunduğu kasabadaki doktoru büyük satranç ustası Philidor’un* müzik konusunda çok bilgili olduğunu belirtir; yetişkin Lujin çocukluğunu hatırlarken müziğin sesini duyar gibi olur; gelecekte eşi olacak Bayan Lujina ilk tanıştıklarında onu bir sanatçıya benzetir ve “yüksek zekalı ilginç adamlarla, müzisyenlerle ve şairlerle” (Nabokov, 2014: 77; 1989: 38) karşılaştırır; Rus göçmenler için düzenlenen baloda misafirler Lujin’e baktıklarında onun bir müzisyen duruşu olduğu konusunda aynı görüşü paylaşırlar. Satrançla müziğin içiçe geçtiği ve Lujin’in hafızasında yankı bulduğu zaman, Turati’yle yaptığı karşılaşmada açıkça görülmektedir: “Oyuncular pozisyonlarını koruyorlardı (...) Sonra, hiçbir uyarı olmaksızın, ince bir akor tınladı. Bu Turati’nin güçlerinden birinin bir çarpazı tutmasıydı. Fakat bununla birlikte, Lujin’in tarafında da tatlı tatlı bir melodi başladı. Bir an gizemli olasılıklar titreşti, sonra her şey yine sessizliğe gömüldü. (...) bir yerlerde, daha başka, derin, karanlık bir nota çalıyordu. (...) Tahtadaki en kuvvetli unsurlar birbirlerine birkaç defa borazan sesleriyle seslendiler. (...) Turati sonunda kombinasyona karar verdi, bir anda tahtayı müzikal bir fırtına sardı” (Nabokov, 2014: 123-124; 1989: 66). Rus eleştirmen V. Ye. Aleksandrov sanatçının müzik motifini bu romanda sıkça kullanması konusunda şunları söyler: “Nabokov (...) romantiklerden beri var olan ve tüm sanatların en yükseği sayılan müzik aracılığıyla okuyucunun gözünde satrancın prestijini yükseltir” (1999: 77).

Nabokov başkahramanının turnuvalarda oynadığını, birçok oyun kazandığını kaleme alır. Ancak roman boyunca Lujin’in ne bir satranç problemini kafasında nasıl çözdüğü ne bir oyunu nasıl kazandığı ne de Turati dışında bir oyuncuyla nasıl oynadığı betimlenmez. Nabokov oyun kelimesinin iki anlamını da içiçe geçirmiş, buna stratejik bir önem yüklemiştir. Bir yanda Lujin için satranç bir yaşam biçimi halini alır, dış dünyanın tüm kötülüklerinden bu oyunun içine girerek, saklanarak korunur, diğer yanda karşısında bir oyun, bir gösteri, bir yarışma gibi duran gerçek yaşam/gerçek dünya Lujin’in kendisiyle oyun oynar. Çocukken aile içinde yaşadığı huzursuzluk, okul çağlarındaki yabancılaşma duygusu, yetişkin ve satranç ustası olduğunda menajeri Valentinov’un kendisine yalnızca yaklaşımı, evlenince eşinin ailesine bir türlü kendini kabul ettirememesi, en zor rakibi Turati’nin oyun biçimi onun yazgısını oluşturur.

* François-André Danican Philidor (1726-1795). Yaşadığı dönemde Fransa’daki en önemli müzisyen, opera bestecisi, satranç oyuncularından biridir.

Lujin’e kazandığı her oyun sınırsız bir güç verir ve satranç dünyasından İtalyan oyuncu Turati’yle yaptığı karşılaşmada yaptığı yanlış savunma neticesinde kaybedeceğini anladığında ilk defa uzaklaşmaya başlar. Oyuna verilen arada güçlü bir ruhsal bunalım geçirerek hastaneye kaldırılır. Bunun üzerine satrançla ilgili her anıyı hafızasının derinliklerine gömmeye çalışır. Doktorun tavsiyesi üzerine eşi Lujin’in satrancı unutmaması için her şeyi yapar. Oyunda olduğu gibi yaşamda da seçimler ve fedalar vardır. Lujin’in görünmez rakibi kendi yazgısıdır ve bu oyunu kaybetmek kendi aklını kaybetmek demektir: “*Lujin satranç karşılaşmasında bir oyuncu değil de satranç denklemine bir piyondur aslında*” (Johnson, 2011: 98).

Her oyunun mutlaka bir sonu vardır ve sona eren her oyun yeniden bir başlangıç bekler. Lujin için yaşam tıpkı satranç gibi siyah beyaz bir hal alır ve pencereden atlamak istediğinde aşağıya bakınca düşeceği yer onu sonsuzluğa taşıyacak bir satranç tahtası gibi görünür: “*tüm boşluğun koyu ve açık renkli karelere bölüldüğü görülüyordu*” (Nabokov, 2014: 228; 1989: 125). Lujin gerçek dünyadan ayrılmayı düşünürken bile satranç dünyasından kurtulamaz. Romanın sonunda uçurumun birbirine zıt renklerde karelere parçalanması başkahramanın da zihninin parçalanması anlamına gelmektedir. Lujin kendine yabancı gelen gerçek dünyada bir boşluğa dönüşür ve tamamen yok olurken okuyucu onun ismini ilk defa duyar: “*Aleksandr İvanoviç’ten eser kalmamıştı*” (Nabokov, 2014: 228; 1989: 125). “*Lujin’in yok oluşu satranç dünyasına geri dönmesi anlamına gelmez. Bu katlanılmaz yaşam yükünden ne onunla beraber yaşanması ne de ondan ayrı kalınması olanaksız gözükürken “üstün yetenek”ten bir kaçış ya da bir kurtuluştur. İşte bu nedenle başkahraman için başka bir çıkış yolu yoktur*” (Tselkova, 2012: 53).

Rus felsefeci A.M. Pyatigorski (1929-2009) başkahraman Lujin’in “amacı olmayan bir oyun” a saplantılı olduğunu ifade eder ve ruhsal durumu için: “*Bu oyun Lujin’i bir monomanyağa*, Valentinov’u onun şeytani haline getiriyor. Ancak Lujin bu oyunu kendi algısına göre sürdürmek istiyor, yani oyunun ödül kazanmak gibi dışsal bir amacı olmadan. (...). Lujin’in monomanya ruh hali aslında kendine özgü iki güç için bir örtü: düşünce ve yaşam. Yaşam satranç oyuncusunun kişiliğine galip geliyor ve Lujin intihar ediyor. Ancak düşüncesi de yaşama galip geliyor. Düşüncesi kendi içsel agnostik çileciliğiyle yaşama “canlı olarak teslim olmuyor”. Madde dünyası Lujin’i nedenini bilmediği bir şekilde sarıyor, işin özünde bu dünyanın anlamı Lujin’i ilgilendirmiyor*” (1978: 318) diyerek Lujin için yaşam ile oyun arasındaki büyük rekabete vurgu yapar.

Lujin gerçek yaşama ayak uyduramadığı gibi gerçek zamana da ayak uyduramaz. Onun için geçmiş, şimdi ve gelecek gibi genel zaman dilimlerinin bir önemi yoktur. Okul yılları sırasında gerçekleşen Ekim devrimi, insanların göç etmek zorunda kalması, Birinci Dünya Savaşı başkahramanın hiç dikkatini çekmediği gibi daha sonraları da hatıralarında hiç yer edinmez. Sovyetlerin eline geçmiş Kırım’a balayına gitmeyi, ucuz olduğu için orada üzüm yemeye gitmeyi bile düşünür (Nabokov, 2014: 167; 1989: 89). Aynı zamanda Lujin için zaman kavramı satrancın içinden geçen bir düzlem gibidir. İleride eşi olacak kızın ne zamandan beri satranç oynadığını sorduğunda “*on sekiz yıl, üç ay ve dört gün*” (Nabokov, 2014: 79; 1989: 39) şeklinde kesin ve mekanik bir yanıt verir. Başkahraman oyunlarını beraberlikle bitirmeye başladığıdaysa zaman onun için durma noktasına gelir ve kendi varlığının anlamsız olduğunu hissetmeye başlar (Kolotneva, 2005: 54).

* Psikolojik bir kavram olan monomanyak, yalnızca bir şeyle uğraşmaya ve merkezini onun oluşturduğu bir dünya kurmaya kendini adanmış kişi demektir.

6. Bayan Lujina

Bu romanda üstünde durulması gereken bir başka karakter de Lujin’in eşi Bayan Lujina’dır. Bir kadının toplum normlarından uzak yaşayan bir erkeği mutlu etme hevesi, onu insanlara yaklaştırma arzusu, onun için kendi yaşamını bile feda etmesi XIX. yüzyılın en gözde yazarlarından İ.A. Gonçarov’un (1812-1891) ünlü “Oblomov” (1849, 1857) romanında karşımıza çıkmaktadır. Rus yazar ve eleştirmen A.V. Drujinin (1824-1864) aynı isimli çalışmasında, kadın karakter Olga İlyinskaya’nın tıpkı Lujin gibi ideal bir eş adayı olmayan Oblomov’u neden sevdiğini şöyle açıklar: “*Olga, Ştolts’a kıyasla, ona yakınlık gösteren diğer tüm kişilere kıyasla Oblomov’u daha yakından tanıyordu. Olga Oblomov’un doğuştan gelen şefkatini, kişiliğindeki saflığını, Rus iyikalpliliğini, sadakate olan soylu yeteneğini, kötü bir iş konusundaki kesin yeteneksizliğini kavramıştı. Nihayetinde, Olga Oblomov’un orijinal, eğlenceli, temiz ve kendi orijinalliğini hiç hor görmeyen biri olduğunun farkındaydı*” (Drujinin, 1983).

Nabokov her ne kadar okuyucunun tüm dikkatini özellikle Lujin’in üzerine çekmeye çalışsa da Bayan Lujina kendine özgü kişisel karakteriyle ideal bir eş rolü oynamaktadır. Tanıdığı kişilerce şirin ama çok da sıkıcı bulunan, babasına göre sessiz ve özgür tabiatlı olan Bayan Lujina oldukça varlıklı bir ailenin kızı olmasına rağmen şöhreti sevmeyen alçakgönüllü biridir. Onu diğerlerinden ayıran en önemli karakteristik özelliği merhametidir: “*Eğer hemen şimdi yardım etmez, bir başkasının çektiği eziyeti durdurmazsa kalbi dayanamayacak ve ölecek gibi olurdu. Bu nedenle, sürekli ve gizli bir huzursuzluk içinde, durmadan ya yeni bir haz ya da yeni bir acıma bekleyerek yaşardı*” (Nabokov, 2014: 95; 1989: 49).

Bayan Lujina’nın bu karakteristik özellikleri ünlü Rus yazar Turgenyev’in (1818-1883) “Arefe” (Nakanune, 1860) adlı uzun öyküsünün kadın karakteri Yelena Stahova’ya benzemektedir: “*Çocukluğundan beri bir şeyler, iyi bir şeyler yapmak tutkusu vardı onda. Yoksullar, açlar, hastalar her zaman ilgisini çeker, kaygılandırır, üzerdi onu. Düşünde onları görür, tanıdıklarına onlara ilişkin sorular sorardı hep. (...). Bütün acı çeken hayvanlar, cılız avlu köpekleri, öldürülecek kedi yavruları, yuvadan düşmüş serçeler, hatta böcekler sürüngenler bile onun kanatları altında bir koruyucu bulurlardı kendilerine*” (Turgenyev, 2012: 97).

Yelena’nın anne babasına karşı tutumu Bayan Lujina’nın tutumuyla aynıdır. Onların düşüncelerine kayıtsız kalan Yelena hoşlandığı kişiyle ailesinin tam onayını almadan evlenir. Nabokov’un Turgenyev’e yaptığı atıf açık bir şekilde romanda yansımaktadır. Evlendiklerinde eşini Bay Lujin şeklinde çağıran Bayan Lujina annesine neden böyle yaptığını şöyle açıklar: “*Turgenyev’in kızları da böyle yapıyor. Ne yani, ben onlardan daha mı kötüyüm?*” (Nabokov, 2014: 102; 1989: 53).

Lujin’e duyduğu aşk onun usta bir satranç oyuncusu olduğundan ileri gelmez. Lujin’in gizemli ve ürkek davranışları onun ilgisini çeker. Bayan Lujina çocukluk dünyasında kaybolmuş olduğunu düşündüğü, “*farklı boyutlarda, hiçbir şeyle uyumayan özel bir şekle ve renge sahip olan*” (Nabokov, 2014: 93; 1989: 48) komik ve heyecanlı bu tuhaf adamı her türlü tehlikeden korumaya çalışır. Ruhsal bir derinliği olan bu kadının sarsılmaz ve kararlı iradesi bu noktada ön plana çıkar. Eşini yeniden ortaya çıkan ve kendisine satranç turnuvalarını anımsatacak olan Valentinov’dan uzak tutmak için var gücüyle çabalar. Genç kadın Lujin’i gerçek dünyadan soyutlayan, kendi iç dünyasına hapseden, ruhsal bunalımlar yaşatan satranç dünyasından kurtarmak ister. Satranç ile ilgili her şeyi, her bir izi yaşamından silmeye çalışır. Bu şekilde Bayan Lujina da kendi eşini savunmaktadır.

7. Roman hakkında görüşler

Nabokov romanın 1964 yılında “The Defense” isimli İngilizce baskısının önsözünde bir Amerikalı bir yayımcının 1930’lu yılların sonunda bu eseri yayımlamayı düşündüğünü ancak kendisinden satranç yerine müzik temasını yazmasını ve Lujin’in satranç oyuncusu değil de çılgın bir kemancı olmasını istediğini belirtir (Aleksandrov, 1999: 76). Sanatçı bu isteğe kesin bir dille karşı çıkar ve yayımcının teklifini geri çevirir. Sanatçı eserinin içtenliği için “*Rusça yazdığım kitaplar arasından “Lujin Savunması” en sıcak olanıdır ve bu sıcaklığı da yaymaktadır. Satrançtan hiç anlamayan kişiler bile Lujin’i sevdi*” (Tselkova, 2012: 44) diyerek kendi yazın sanatındaki yerine vurgu yapar.

Rus göçmen edebiyatçıları bu esere büyük bir övgüyle yaklaşırlar. Şair ve eleştirmen V.F. Hodaseviç (1886-1939) “Lujin Savunması” romanının Nabokov-Sirin’in üstün yeteneğinin ilk eseri olduğunu belirtir ve “*Lujin’in yüzünde sanatsal tutkunun tüm dehşeti ortaya konmuştur*” diye ekler (Tselkova, 2012: 43). 1933 yılında Nobel Edebiyat Ödülü’nü alan ilk Rus yazar olan İ.A. Bunin (1870-1953) bu romanı okuduktan sonra: “*Bu çocuk tabancayı kapmış ve ben dâhil olmak üzere, tek elde tüm eskileri vurmıştır*” sözleriyle eserin Rus göçmen edebiyatındaki etkisini gözler önüne serer (Şrayer, 2014: 65). Nabokov’un yakın arkadaşlarından biri olan Rus göçmen Z.A. Şahovskaya (1906-2001) bu romanın sanatçının yazın dünyasındaki yeri için şu değerlendirmede bulunur: “*Okuyucuların birçoğu Nabokov’un Rus kitaplarının Amerikan kitaplarından daha iyi olduğunu düşünür. Birkaç öyküsünü saymazsak, bana göre Rusça eserleri arasında en iyisinin iyisi “Lujin Savunması”, “Lütuf” (Dar, 1952) ve “İnfaza Çağrı”dır. Bu kitaplar tek başlarına onu Rus yazın dünyasının en yüksek yerine ulaştırmışlardır. Sözün özü, bu üç kitap tüm Nabokov’u içinde toplar, onun yeteneğini, ışıltısını, ustalığını ve tüm gizli düşüncelerini, tüm kişiliğini*” (1991: 54). Sovyetler Birliği okuyucuları bu romanla ilk defa 1971 yılında Rus göçmen diasporasının en gözde sesli yayın organı olan ‘Radyo Svoboda’ aracılığıyla tanıştırlar (Boyd, 2010: 623).

8. Sonuç

Oyun temasını konu alan bu romanda Nabokov ilk kez sıradan insanların yaşamlarıyla bir şekilde üstün yetenekli insanların yaşamları arasındaki farkları ve zorlukları kaleme alır. Eserin başında Lujin’in çocukluk zamanları daha çok annesi, babası, dadısı, teyzesi, sınıf arkadaşları gibi yakınındaki insanların gözünden betimlenir ve bu sıradışı çocuğun ilginç halleri okuyucuya aktarılır. Lujin yetişkin birisi olduğunda da nişanlısı, kayın validesi, kayın babası ve arkadaşları bu görevi üstlenirler. Ancak bu karakterlerden hiç birisi Lujin’i anlayacak, onun ne düşündüğünü kavrayacak durumda değildir. Herkes onun tuhaf durumunun farkındadır ancak eşi dahil hiç kimse onun iç dünyasına tamamen girmeyi başaramaz.

“Lujin Savunması”nı yayımladığı zamana kadar onlarca öykü, şiir ve iki Rusça roman kaleme alan Nabokov bu eseriyle birlikte eleştirmenlerin ve çağdaşlarının dikkatini çeker. Nabokov-Sirin’in yazın sanatı bu romanın başarısının ardından göçmen edebiyatında detaylı bir şekilde incelenmeye başlar. Sanat ve kişisel yaşamının önemli bir parçası olan satranç Nabokov’un manevi dünyasına açılan bir kapı haline gelir. Daha eserin ilk sayfalarından itibaren satrancın sadece bir metafor olduğu ve romanın yaşam üzerine kurulu olduğu açıktır. Okuyucu başkahraman Lujin’in çocukluğundan intihar edişine kadarki yaşam öyküsüne odaklanırken, aslında bu oyundaki karşıt renkteki satranç taşları, matematiksel denklemler, maddi dünyadan kaçış, dahilik ile delilik arasındaki ince çizgi, aşkın gücü, göçmenlik ve sanatçının yazınsal arayışları alt metin olarak sunulur.

Kaynakça

- Aleksandrov, V.Ye. (1999). *Nabokov i potustoronnost: metafizika, etika, estetika*, St. Peterburg: Aleteya.
- Boyd, B. (2010). *Vladimir Nabokov: Amerikanskiye godi*, Çev. G. Lapina, St. Peterburg: Simpozium.
- Çurluyayeva, T.N. (2000). “Situatsiya otçujdeniya v romane V. Nabokova “Zaşçita Lujina” i situatsiya ots-tavaniya v povesti V. Makanina “Ostavşiy””, *Russkaya Literatura v XX Veke: İmena, Problemi, Kulturniy Dialog*, Vypusk 2: V. Nabokov v kontekste russkoy literaturı XX Veka, Tomsk.
- Druzhinin, A.V. (1983). ““Oblomov”. Roman İ.A. Gonçarova”, *Literaturnaya Kritika*, Moskva: Sov. Ros-siya. Erişim tarihi: 03.03.2018, http://az.lib.ru/d/druzhinin_a_w/text_0070.shtml.
- Johnson, D.B. (2011). *Miri i antimiri Vladimira Nabokova*, Çev. T. Strelkova, St. Peterburg: Simpozium.
- Kolotneva, L.İ. (2005). “Prostranstvennaya i vremennaya organizatsiya hudojestvennogo mira romana V. Nabokova “Zaşçita Lujina””, *Vestnik VGU, Seriya: Filologiya, Jurnalistika*, No:2, Voronej. 50-56.
- Nabokov, V. (1989). *Zaşçita Lujina*, Moskva: Sovremennik.
- Nabokov, V. (1990). *Drugie berega*, Moskva: Knijnaya Palata.
- Nabokov, V. (2014). *Lujin savunması*, Çev. R. Tekcan, 4. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Öksüz, G. (2016). Nabokov’un yitik cenneti: Maşenka, *Prof. Dr. Altan Aykut’a Armağan, Rus Dili ve Ede-biyatının İzinde*, İstanbul: Çeviribilim. 325-342.
- Özberk, R. (2015). “Nabokov’un Rusça öykülerinde ölüm olgusu”, *International Journal of Social Sciences and Education Research (IJSSER)*, Volume: 1(3), 960-971.
- Pyatigorski, A.M. (1978). “Çüt-çüt o filosofii Vladimira Nabokova”, *Jurnal Kontinent*, No: 15, Berlin: İzd. Kontinent. 313–322.
- Svyatoslav, Yu. R. (2008). “V.V. Nabokov i şahmatı”, *Jurnal Neva*, (9), St. Peterburg, 190-201.
- Şahovskaya, Z. A. (1991). *V poiskah Nabokova, Otrajeniya*, Moskva: Kniga-Glagol.
- Şrayer, M. D. (2014). *Bunin i Nabokov, istoriya soperničestva*, Moskva: Alpina Non-Fikşn.
- Tartakower, S. (2018). Erişim tarihi: 01.03.2018, <http://www.satrancokulu.com/yazilar/satranc-hakkinda-yazilar/oynamak-hakkinda-ozlu-sozler>.
- Tselkova, L.N. (2012). *V.V. Nabokov v jizni i tvorçestve*, 6-e izdaniye, Moskva: Russkoe Slovo.
- Turgenyev, İ. S. (2012). *Nakanune*, Moskva: Azbuka.

Nabokov and "The Luzhin Defense": playing life with chess pieces

Mehmet Özberk

Submission Date: 19 / 05 / 2018

Accepted Date: 01 / 07 / 2018

Extended abstract in English

The game history is as old as human history. The game, which is constantly moving and developing from antiquity to day-to-day, makes a great contribution to people's mental, physical and cultural development, learning and enjoyment with its different genres.

When we look into Russian literature in general, it is obvious that the game theme is traditional. In the XIX. century Russian writers as A.S. Pushkin, M.Yu. Lermontov, N.V. Gogol, F.M. Dostoyevsky, A.P. Chekhov etc. have works on the game theme. In the early twentieth century, the theme of game becomes a philosophical place with modernization effect. Nabokov has a great interest in chess since childhood and also many times emphasizes that, there is a close relationship between art of writing and chess play, which has a history at least four thousand years.

Nabokov publishes the first four chapters of the "The Luzhin Defense" (consisting of fourteen chapters in Russian) novel in the 40th edition of the "Sovremenniye zapiski" magazine in Paris in 1929 and then in 1930 he presents novel as a single book in the "Slovo" publishing house in Berlin. The artist enters the world of literature with the nickname of V. Sirin and assigns this signature under the works of 1921-1940.

First time we meet the Luzhin surname in the story "A Matter of Chance" (Sluchaynost) in 1924. Then he writes poems about chess. In this novel, protagonist Luzhin's life story could be analyzed in three main parts. First part introduces the reader Luzhin's childhood, who learns the chess game practically. The second part of the novel begins with the transfer of the child Luzhin to the adult Luzhin, who is also prepared for a chess tournament sixteen years later. And the last part composes Luzhin's psychological trauma as a result of his figuring out of defeat.

Lujin is in a constant game. After mysterious mathematics, he wonders about a new game: small jigsaw puzzles. Especially, two books, which are presented by his aunt's, play a major role in Lujin's whole life: "Around the World in Eighty Days" and "The Adventures of Sherlock Holmes". Detective Sherlock assists him in opening the world of mind. When Luzhin becomes an adult, like detective, applies the same method in playing chess. The protagonist Phileas Fogg in "Around the World in Eighty Days" calculates the time and what is needed for it, while claiming to travel the world in promised days. Chess game in the same way to set the best time and requires a good account.

Although Lujin chooses to live in his own inner world, he tries to conform to the norms of social life like everyone else. He goes to elementary school when he is a child, then meets Valentinov, who will manage him, joins the tournament with him, stays in the hotel, meets the girl who will be his wife in the future, and even if he is afraid to lose her.

Throughout the novel, it is seen that intelligent product chess and artistic product music are closely connected. His father describes withdrawn and silent son as a "wunderkind", who is determined to be gifted and thinks Luzhin will become a great musician. Nabokov takes the remembrance of his protagonist playing in tournaments, winning many games. However, throughout the

novel, Luzhin is not described, how he solved a chess problem in his mind nor how he won a game nor how he played it with a player except Turati.

Nabokov embraces both of the meanings of the game word, placing it strategically. On the one hand, chess for Luzhin becomes a way of life, he is protected as hiding into this game from all the evil of the outside world and on the other hand, as a game, as a show, as a competition the real life/real world plays against Luzhin himself. He can not keep up with real life and can not keep up with real time. For him, there is no such thing as the past, present and future generations of time. The October revolution that occurred during his school years, emigrations because of this revolution, the First World War have never been paid attention by protagonist and even have not any place in his memories.

This paper aims to make an overall assessment on place and importance the novel “The Luzhin Defense” in author’s fiction art and Nabokov’s perspective on game, abstract and concrete world, human nature, memory and psychological death concepts.